

В Школі

СОЦІАЛІСТИЧНА БІБЛІОТЕКА

К. Кавцкий

ОСНОВИ СОЦІАЛІЗМУ

Переклав: О. Р.

Видане Української Федерації
Американської Соціалістичної
Партії.

1918 UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
URBANA-CHAMPAIGN

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ

З ДРУКАРНІ „РОБІТНИКА”

223 E. 5th St. New York, N. Y.

Пролетарі всіх країн єдняйте ся!

К. КАВЦКИЙ.

ОСНОВИ СОЦІЯЛІЗМУ

Переклав: О. Р.

ВИДАНЄ УКРАЇНСЬКОЇ ФЕ-
ДЕРАЦІЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ
СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ.

1918

З друкарні „РОБІТНИКА”

222 East 5-th St. New York, N. Y.

I. ДРІБНА І ВЕЛИКА ПРОДУКЦІЯ.

Чого хочуть соціялісти?

Нема питання, котре частійше задавали-б в теперішні часи, а на котре так рідко дістає ся належиту відповідь, — що найменше від не-соціялістів. А протім це питання зовсім не перший раз виннуло в наші часи. Вже було яких сімдесят літ, як люде ломили собі голову над питанням, чого хочуть “комуністи” і тоді вже на те питання дано ясну і виразну відповідь в “Комуністичнім Маніфесті”

Генійшу, також рішучу відповідь дає програма німецької соціялістичної партії: Потім ту програму перероблено на партійнім з'їзді в Ерфурті в 1891. році.

В тій програмі соціялістична партія ставить до сучасної держави свої спеціальні домаганя і попереджає їх викладом своїх засад.

Тою власне вступною, засадничою частию ерфуртської програми, ту ми й передовсім займемо ся. Обіймає вона доказ, та означенє остаточної ціли, до котрої стремить німецька соціал - демократія і зазначає ті могучі чинники, котрі мусять побідити і побідять усі перешкоди, що стоять на дорозі до осягнення тої високої мети. Зі свідомого зіставлення тої ціли і тих чинників випливають самі зі себе — яко средства до ціли — поодинокі домаганя до сучасної держави.

Та вступна часть, те зясуванє засад ерфуртської програми, звучить ось так:

“Економічний розвій буржуазійної суспільности з конечностию природного права доводять до упадку дрібну продукцію, котрої підставою являє ся те, що средства продукції є приватною власностию робітника. Він відсуває робітника від його средств продукції і замінює його на позбавленого власности пролетара, тяді як невеличке число капіталістів і властителїв великої земельної посілости монополізує в своїх руках средства витворюваня.

“Рука об руку з тим монополізованєм средств витворюваня наступас виширане розвитих підприємств дрібної продукції через величезні підприємства великого промислу. Напирає зміна ручних знарядів на машини, а рівночасно великий зріст продуктивности людської праці. Але всі користі тої переміни монополізують для себе капіталісти і обшарники. Для пролетаріяту і занепадаючих середних верств дрібного міщаньства і селян, сей розвій означає вічно зростаючу непевність будучности, нужду, пониженє, угніт, та визиск.

“Щораз більше зростає число пролетарів, щораз численнійша стає армія робітників, непотрібних в промислі, щораз острійший стає антагонізм межи визискувачами та визискуваними, щораз завзятійша клясова боротьба межи буржуазією, та пролетаріятом, котра ділить новочасну суспільність на два ворожі табори і становить спільну ціху всіх промислових країв.

ми побільшає ся в наслідок кріз, котрі становлять

“Пропасть межі посідачами, та непосідаючи-немов-би конечно явище капіталістичного способу витворюваня, а котрі обіймають щораз - то ширші круги, щораз більше ширять спустошенє і доводять до того, що загальна непевність будучности стає нормальним суспільним явищем.

“Се доказує, що витворючі сили нинішної суспільности переросли нинішну суспільність і що приватна власність средств продукції не дає ся погодити нині з їх доцільним ужитєм та повним їх звуєм.

«Приватна власність средств продукції, котра давнійше була средством, забезпечуючим витворцєви власність овочів його праці, тепер стала средством, при помочи котрого вивласнює ся селян, ремісників та крамарів і витвір праці робітників передає ся в руки непрацюючих капіталістів і дідичів. Лише переміна капіталістичної власности средств продукції — землі, копалин, сирьх матеріялів, знарядів, машин, средств комунікації — на суспільну власність і переміна самої продукції з товарової на соціялістичну, ведену всею суспільністю, може в своїх наслідках довести до того, що великий промисл та зростаюча продуктивність суспільної праці не лише будуть доводити визискуваних верств до нужди і гнету, як се діє ся сьогодні, але стануть средством як найвисшого добробуту та всесторонного гармонійного удосконалення.

Та переміна буде визволенєм не лише пролетаріяту, але й цілого роду людського, котрому нп-

нішні суспільні умовини спричиняють тільки терпіння. Але ся переміна може наступити лише за помочю робітничої кляси, бо всі другі кляси, помимо розділюючого їх противеньства інтересів стоять згідно на основах приватної власности средств витворюваня і добачують в удержаню основ нинішньої суспільности свою спільну ціль.

“Боротьба робітничої кляси з капіталістичним визиском з конечности мусить бути боротьбою політичною. Без прав політичних робітнича кляса не може провадити ані боротьби економічної, ані розвивати своїх економічних організацій. Не може вона здійснити переходу средств продукції на власність загалу, не загорнувши в свої руки власти політичної.

“Зробити так, оби та боротьба робітничої кляси стала свідомою солідарною, показати неминучу ціль сеї боротьби: отсе й є завданє соціалістичної партії”.

“Інтереси робітничої кляси є зовсім однакові по всіх краях, де лише продукція відбуває ся, і капіталістичним способом. Через розвій все-світнього товарового обороту, та витворюванє товарів на всесвітні ринки збуту положенє робітників одного краю стає щораз більше загальним від положеня робітників в других краях. В той спосіб визволенє робітничої кляси являє ся справою, в котрій однаково причасні робітники всіх цивілізованих країв. Тому то німецька соціалістична партія відчуває і проголошує свою солідарність з робітниками всіх других країв, посідаючими клясову свідомість.

“Німецька соціал - демократична партія не бере ся через те за здобуте клясових привілеїв і нових прав, але за знесенє клясової власти та самим суспільним клясу за рівні права і рівні обовязки для всіх, без ріжниці пола і походження. Виходячи з того заложеня, вона поборює в нинішній суспільности не лише гнет і визискуваних робітників, але й всякі форми визиску і гнету, чи їх dokonує ся проти якої суспільної кляси, чи проти партії, пола чи нарешті проти нації”.

В тій програмі повинна звернути увагу кождого, що не знає поглядів соціалістичної партії, передовсім та обставина, що в програмі не лише що нема безусловного осуду приватної власности, але навіть є її умовне признанє.

Жадному соціалістови не прийде в голову безосновне домаганє знесеня приватної власности річий, що служать до особистого ужитку. Соціалістична партія признає навіть за управнену і в деяких умовах за конечну приватну власність на средства витворюваня отже таких средств, приміром: знаряди до праці, сирий матеріал, варстати і тим подібні річи, конечно потрібні до витворюваня предметів непосредного ужитку. Партія виразно каже, що підставою дрібного промислу, селянського і ремісничого, є право робітника до приватної власности на средства витворюваня; але рівночасно вона заявляє, що економічний розвій суспільности з неумолимою конечностию веде до занепаду дрібної продукції, наслідком повстаня, та поширеня великої продукції.

В дрібній продукції кождий робітник працює сам, або разом зі своєю родиною, з членами своєї господарки, щоби витворити щось цілого. Парубки та дівчата у селян, челядники у ремісників належали первісно до родини власителя або підприємця, ведучого дрібний промисл. Все, що робітник в тих умовах витворить, являє ся немовби впливом його особи, є немовби внаслідок його пильности, сили, зручности і так дальше. Тому то він і домагає ся його яко особистої власности. Але сей продукт стає лише тоді його приватною власностию, коли і средства продукції, — як приміром у селян земля, плуг, живий інвентар, насінє — до нього належуть. Лише в тім случаю є він як найбільше заінтересованим в тім, щоби праця його дала йому як найліпший і найбільше задовольняючий вислід, і лише тоді може він розвивати свобідно свої особисті прикмети. Тому то приватна власність на средства продукції являє ся конечною вступною умовою можливо найліпшого розвою дрібного промислу, котрий також може осягнути свою клясичну (досконалу) форму лише на основах приватної власности.

Однак вже давно минав той час, коли дрібна селянська та реміснича продукція була для неї власна найвисшою формою. Ниві у всіх культурних краях дрібна продукція становить найбільше назадницьку форму витворюваня. В поході економічного розвою витворило ся плянове співробітництво великих робітничих мас в одній спільній роботі, працюючих для осягнення одної ціли. Ріжні роботи, котрі передше виконував селянин або

ремісник, тепер є розділені межі різних робітників, з котрих кожний виконує день за днем лише одну або кілька простих і вічно без упину повтаряючих ся рухів руки. Через те зручність робітника зросла дуже значно і нема втрати часу, давнійше зуживаного на перехід від одної роботи до другої. Продуктивність або видатність праці через се значно збільшилася. Але розвій не станув на тім. Як лише поділ праці в якійсь галузи промислу досягнув такого розвою, що витворенє одного предмету дало ся розложити на цілий ряд простих рухів руки, наука обняла цілу царину промислу і вложила упрощені способи праці на мертвого робітника, на **машину**, починаючи тим дійсно побільшенє продуктивности людської праці. Завдяки машині робітник, котрий нею кермує, сповняє працю багатьох робітників, котрих рухи рук виконує властиво машина, працююча з великою скоростію і послугуюча ся великою кількістю складових, рівночасно працюючих частий. Дальший рсзвій техніки справляє, що машини стають щораз більше могучі, що кожда з них виконує щораз більше число осібних, простих чинностей і щораз більше збільшає свою скорість. В той спосіб машини не лише подвоїли чи потроїли видатність праці, але навіть побільшили її десятиро, а нераз і сто разів.

То значить, що при одваковім накладі праці з машиною в нинішні часи виробляє ся багато разів більше виробів, як давнійше без машини, або, що ту саму кількість виробів виробляє ся нині при відповідно менчим накладі праці, як давнійше.

Могло-би здавати ся, що такий вислід повинен викликати загальне задоволенє, бо він запевняє всім людям не лише повний добробут, але рівночасно полишає їм багато свобідного часу. Кинувши однак оком на теперішні умови, ми побачимо, що людям не лише далеко до такого стану річий, але, що його дальший розвій не лише не веде в тім напрямі, але веде в напрямі зовсім противнім.

Де є причина сього явища?

Повстало воно наслідком того, що в нашій суспільности панує **продукція товарова**.

В сїм місци ми мусимо троха зійти з дороги виводів, щоби вияснити суть товарової прводукції, бо хто не здає собі справи зі сути такого витворювання, той не потрафить зрозуміти ані сучасного суспільного устрою, ані його будучої соціалістичної перебудови. Бо соціалізм се наука, а не якась позбавлена змісту фантазія.

Ріжні способи, якими люди сих часів витворювали всяке добро, можна поділити на дві групи: **на продукцію для власного ужитку** (в як найширшім значіню свого слова) і **на продукцію на виміну, або продукцію на продаж, то є, продукцію товарову**.

Продукція для власного ужитку се найстарша форма витворювання добра. В початках кожний чоловік витворював або набував собі лише ті предмети що були потрібні йому особисто або суспільности, до котрої він належав. Таких умов, серед котрих кожний жив-би осібно і працював би лише для себе, ніколи не було. Як далеко не

підете в давні часи розвою людства, все найдете людей, злучених в суспільність (первісні громади). Кожда така суспільність (племя, горда) мала початково головні средства продукції, — ґрунти, човни, землю під домівствами і т. д. — на спільну власність. Средства продукції віддавано до ужитку поодиноким людям лише за відомостию та радою суспільности і відповідно до загальних потреб та загальних припасів. Кожда суспільність творила замкнену в собі господарську цілість, в котрій витворювано все, чого треба було цілій суспільности та її членам. В тім значіню розуміємо витворюванє для власного ужитку. Се витворюванє для власного ужитку було всюди по части продукцією виділюючої ся зі суспільности одиниці, для самої себе, але богато частійше також продукцією для загалу.

З того способу витворюваня розвинула ся **продукція товарів**. За її панованя суспільність не становить вже одноцільної, замкненої в собі господарської цілости, але радше розпадає ся на богато підприємств, з котрих кожде витворює для себе осібно і розпоряджає, як приватною власністю, средствами витворюваня, котрих оно потребує. Товарова продукція не може істнувати без досить далеко йдучого поділу праці в суспільности. Суспільність розпадає ся на ріжнородні званя, продукція ділить ся на ріжнородні галузи праці, з котрих кождий робітник займає ся лише одним. Поодиноке господарство вже не приготовляє само собі всего, чого йому потреба, але займає ся виключно витворюванєм добра якогось одного га-

тунку, а витворює його притім в далеко більшій кількості, як сього треба для нього самого. Надвишку своїх виробів вимінює на таке добро, котрого само вживає, а котрого само не витворює. Добра витворені на виміну або на спродаж, а не на власний ужиток, є **товарами**. Продавати значить нічо иншого, як вимінювати один товар за другий, котрого кождий потребує, і котрий через те кождий радо набуває, приміром, за золото або срібло. Того рода товар зємо **грішми**.

При розвиненій товаровій продукції, витворюванє на власну потребу майже зовсім зникає. Кождий майже продуцент витворює вже тепер таке добро, котре йому самому або підприємству, в котрім він занятий, не є потрібне; зате, чого він сам потребує, може набути дорогою купна.

На першій погляд кождий витворець немовби працює лише виключно для себе, але в дійсности він працює для других. Хоч поодинокі роди товарів виробляють самостійні, та від себе не залежні продуценти, та однак витворюванє товарів на загал являє ся певного рода суспільною функцією. Хоч кождий витворець товарів працює лише для других, однак робить він се в переконаню, що знов другі працюють для нього. Не хоче він дати використувати себе. Тільки праці, кілька він сповняє для других, повинні знов другі сповнити для нього. Або другими словами, **вимінна вартість кожного товару, або відношенє, в якім його вимінює ся за другий товар, або кажучи простійше, купуюча сила товару, означає, ся довжиною робочого часу, котрий є потрібний**

до витворення того товару. Розуміємо під тим пересічний, суспільно конечно потрібний час робочий, бо в тім случаю ходить нам о суспільне відношенє. Даний товар, приміром, кусень полотна, має однакову вартість без огляду на те, чи робітник, котрий його виробив, був лінивий та повільний, чи може працьовитий, та вправний. Загальні умови продукції, взяті яко цілість, а не одинокого продуцента, означують вартість товару.

Тепер буде легко зрозуміти, длячого величаві добичі, великої, машинової продукції місто принести полекшу в праці і добробут для всіх, якраз противно принесли і досі ще в шораз більших розмірах приносять народним масам нужду, перетяженє працею та звиродніє.

В суспільности, в котрій продукує ся на власний ужиток (у висше поданім значіню) і котра має на спільну власність средства продукції, то значить в комуністичній або, як то нині говорить ся, в соціялістичній суспільности, кожде удосконаленє средств продукції виходить на добро всеї суспільности і кождий має інтерес в тім, щоби кожде таке удосконаленє поширало ся, бо і він сам скористати може на тім, чи то в наслідок збільшеня средств до житя, котрі суспільність має до своєї розпорядимости, чи то в наслідок зменченя тягару праці, котрий суспільність мусить вкладати на кожного свого члена ціли заспокоєня своїх потреб.

Зовсім інакше має ся річ в суспільности, котра веде товаровий спосіб продукції. Средства продукції становлять приватну власність. Гэй, що має

ліпші средства, продукує при однакових силах робочих, в однаковім часі і при однакових других умовах, більшу вартість, як його суперники, котрі мають гірші средства продукції. Як довго існує дрібний промисл, так довго та обставина ще не має такої особливої ваги. Хоч як важно для селянина і ремісника, щоби його знаряди та сирі матеріяли були доброї якости, але все таки важнійше значіє для нього мають його особисті прикмети, його пильність, зручність, досвід, оглядність. Знаряди можна собі справити легко, а скількість сирого матеріялу, через нього обробленого, є незначна. Коли навіть один витворець має під тим зглядом перевагу над другим, то вона опирає ся по більшій часті на його особистих прикметах, на його винах одчивости і спеціальній умілості, котрі дозволяють йому добачувати річи, укриті для других. Отже її ріжниці в умовах витворюваня не можуть хиба бути більші від ріжниці межі здібностями поодиноких осіб, не зможуть переступити певних границь і уступають разом зі симими одиницями, котрі їх викликали.

Все те зміняє з появою великої продукції в промислі і рільництві і то в тим висшій степені, чим висших форм досягає та велика продукція. У великім промислі особисті прикмети робітника щораз більше сходять на задний плян, а місто його рішучого значіня набирає якість **средств продукції**. Саміж средства продукції стають з кожним днем могутнійшими і коштовнійшими. Лише той, хто має великий маєток, може набути средства до великої продукції, взяти участь в корис-

ліпші средства, продукує при однакових силах робочих, в однаковім часі і при однакових других умовах, більшу вартість, як його суперники, котрі мають гірші средства продукції. Як довго існує дрібний промисл, так довго та обставина ще не має такої особливої ваги. Хоч як важно для селянина і ремісника, щоби його знаряди та сирі матеріяли були доброї якості, але все таки важнійше значіє для нього мають його особисті прикмети, його пильність, зручність, досвід, оглядність. Знаряди можна собі справити легко, а скількість сирого матеріялу, через нього обробленого, є незначна. Коли навіть один витворець має під тим зглядом перевагу над другим, то вона опирає ся по більшій часті на його особистих прикметах, на його винах одчивости і спеціальній умілості, котрі дозволяють йому добачувати річи, укриті для других. Отже її різниці в умовах витворюваня не можуть хиба бути більші від різниць межі здібностями поодиноких осіб, не зможуть переступити певних границь і уступають разом зі симими одиницями, котрі їх викликали.

Все те зміняє з появою великої продукції в промислі і рільництві і то в тим висшій степені, чим висших форм досягає та велика продукція. У великім промислі особисті прикмети робітника щораз більше сходять на задний плян, а місто його рішучого значіня набирає якість **средств продукції**. Саміж средства продукції стають з кождим днем могутнійшими і коштовнійшими. Лише той, хто має великий маєток, може набути средства до великої продукції, взяти участь в корис-

тях, котрі вони дають в боротьбі з перестарілими давними средствами витворюваня дрібної продукції. В соціалістичній суспільности користи з великої продукції стануть добром кожної людини. За панованя приватної власности на средства продукції всі користи витворюваня на велику скалю є привілейом тих немногих одиниць, що самі одні лише можуть набувати средства великої продукції і з них користати. Ті средства стають монополем незначної групи капіталістів та дідичів*).

Чим сильнійше розвиває ся великий промисл, чим більше опирає ся він на наукові методи, викликуючи переворот в давних способах продукції, тим виразнійше виступає різниця меж витворчою здібностию робітника у великім та зрібнім промислі. І также в міру того, як великий промисл стає пануючою формою продукції, щораз більше міродайними стають велико-промислові умови для самої вартости витворів. Хочби навіть видатність праці в данім промислі піднесла ся лише незначно, вартість різних продуктів праці постійно і значно спадає. Щораз менчою стає вартість, котру вирабляє робітник в дрібнім промислі за означений протяг часу (приміром, за одну годину). Можна навіть дійти до того, що буде він витворювати протягом дня вартість, яку робітник у великім промислі того самого гатунку витворю-

*) Дідичів (великих земельних посідачів) треба відрізнати від капіталістів тому, що земельна власність під богато зглядами підлягає инчим правилам, як капітал. Однак, супроти звязку меж ними, в горі вказаного, можна не звертати уваги на різницю. —Примітка автора.

ривать протягом години або навіть і коротшого часу.

Щоби могли співбігати ся з великим промислом, робітник в дрібнім промислі є приневолений продовжати свій час робочий. Працює він (14, 16, 18 годин на добу, деколи навіть довше, аж до повного вичерпаня. Напружує всі свої сили аж до останку, працює скоро, без віддиху, без перерви, без свята. Але се зовсім не вистарчає, щоби його праця стала так видатна, як праця робітника, занятого при машині. Тож старася він тоді подвоїти і потроїти її. Запрягає він до ярма всі сили робочі, які яко такі нічо його не коштують: свою жену і діти. На свою жену до її тягару-праці коло домашнього господарки докидає ще другий тягар праці на удержанє, господарка марніє, а жінка, привалена тягаром своїх завдань, стає нездібною виповняти найважнійші з них обовязки матери. Дітям вибирає ся молодість в найбільше вразмевім віці дитинства, відриває ся їх від забави, деколи навіть від школи, щоби лише заставити їх до вичерпуючих душу і тіло, вбійчих робіт сповнюваних лише бездушною рукою!

Так-то ремісник та селянин в боротьбі з великим промислом, щоби вижити, приносить в жертву все, що лише житю вартість дає. Але на нічо се не придає ся. Хоч-би він і замучив працею себе і свою родину, не вдасть ся йому осягнути того степеня видатности праці, який осягнув робітник у великим промислі; видатність великої продукції без упину перевисшає видатність

його, а вартість його виробів спадає все низше і низше, і він мусить щораз більше і більше стягати ремінь на своїм череві.

Все те завдячує дрібний витворець приватній власности на средства продукції. Вона в теперішнім часі не лише являє ся средством усуненя дрібних ремісників від участі у великих зисках, котрі приносить розвій новочасної техніки, але крім свого ще допомагає спихати його щораз низше і низше зі степеня, на котрий він колись був підняв ся.

Пів столітя вже йде мова про те, що треба помочи ремісникам і селянам. Найріжнородніші партії, ліберальні та консервативні, стояли на переміну при кермі правління. Не помогла жадна з них. Бо не можливо, щоби ремесло та дрібне селянське господарство, о скільки ходить о саму управу землі, могло співбігати ся з великим промислом. Одинока поміч, котру можна-би тут дати, помагала-би на початках, зробленим ремісникам і селянам при переході до висшої форми витворювання. Але помагати такому розв'язаню справу жадна з пануючих партій не може, бо на основі товарової продукції воно не є можливе до переведеня.

В цілїм ряді галузій промислу дрібна продукція вже стала зовсім нездібна до конкуренції з великою і в наслідок сього перестала існувати. Другий ряд галузій промислу став можливим лише завдяки розвоєви великої продукції; сей вже з гори замкнений для дрібної продукції. В багато других галузях промислу дрібна продукція лише з трудностю удержує ся, попри великі пред-

приємства. З кожним днем для великого промислу отвирають ся нові поля, нові галузи промислу. Число місцевостей (в цивілізованих краях) і число галузей, в котрих панує ще дрібна продукція, зменчує ся з дня на день. Власне на ті поля поспішають всі самостійні робітники і дрібні підприємці, котрі на других полях мусіли виречи ся конкуренції з великим промислом.

Через те й власне ті поля переповняють ся. Конкуренція межи тими занадто численними продуцентами стає безоглядною і більшість з них пропадає у взаємній боротьбі. В той спосіб великий промисл, посуваючи ся вперед; руйнує дрібний промисл навіть на тих полях, котрих він самий ще не вспів загорнути.

Вислідом того розвою являє ся загибля дрібної продукції. Передовсім тратить вона свою самостійність. Самостійний, незалежний від капіталу селянин і ремісник в цивілізованих краях стає вже білим круком. Впадає він в довги, а вексель та гіпотека роблять його невірником капіталу. Самостійний ремісник спадає щораз скорше до уровня представителя домашнього промислу, працюючого не на замовленє клієнтів, але для купця-капіталіста, котрий його визискує. Є він занадто бідний, щоби купити собі средства витворювання, а передовсім сирий матеріал, мусить він брати його від купця, зобов'язуючи ся за те доставляти за безцін витвір своєї праці. Так само й селянин, щоби заповнити недобір в доходах, з господарки, є примушений щораз частійше звертати ся до

дрібного промислу, аж нарештє з часом і він стає наємним робітником капіталіста.

В той спосіб існуюча приватна власність на средства продукції, внаслідок обдовження, розвою домашнього промислу та других способів бічних зарібків, стала для селян, ремісників та дрібних торговців не средством оборони перед визиском і забезпеченє свободи, але, противно, знарядом експльоатації і поневолення, примушуючим до відроблювання панщини для других.

Конець-кінців дуже велике число дрібних властителів і селян служить вже нині капіталістам як наємні робітники. Ще один невеликий крок, а впаде послїдна заслона, котра надає їм зовнішній вигляд самостійних і посїдаючих продуцентів, а тоді найдуть ся вони серед мас пролетаріату, тих многочисленних тисячів, позбавлених всякої власности.

О скілько конечною була приватна власність средств продукції для самостійних робітників в дрібнім промислі в часи, коли він був пануючою формою, о стілько убійчою являє ся вона від часів, як великий промисл розпочав свій посїдоносний похід.

2. КАПІТАЛІСТ І ПРОЛЄТАР.

Розвій великої продукції приніс зі згубою для робітника дрібної продукції нужду і тяжку працю. Таку саму долю зготовив він і своїм власним робітникам.

Ми бачимо, що средства продукції великого промислу стали монополем осібної кляси богачів, кляси капіталістів. Ті однак набувають собі средства продукції зовсім не на те, щоби самі їх могли вживати, щоби самі ними могли працювати. Богацтва увільняють їх від конечности праці, котра то конечність з початку тяжила на кождім чоловіці. — І средства продукції великого промислу вимагають занадто багато робітників, щоби одних їх властителів могло бути досить. Коли-б капіталісти не находили робітників, котрі для них працювали-би то вони воліли-би або вложити свої капітали в другі, кориснійші підприємства або їх просто протратити, місто того, щоби їх вкладати в промислові підприємства.

Нам, що живемо в нинішнім суспільнім устрою, видає ся на перший погляд ока просто чимось диким, чимось зовсім безглузним, щоби людина проживала просто весь свій маєток, місто того, щоби його умістити в якесь підприємство, приносяче йому або процент або дохід. А прецінь був колись цілий ряд віків суспільного життя коли людина не могла в жадний другий спосіб користати з набутого майна, як лише видаючи його на повне заспокоєне своїх особистих потреб, або коли средства на се дозволяли на випасуване своїх слуг та приятелів.

В сю хвилю нас не обходить питанє, якою дорогою здобуто ті богацтва, зауважимо лише мимоходом, що твердженє немов-би богацтва, завдяки котрим поодинокі люде виносили ся і виносять ся понад маси, були вислідом ощадности, же є

нічим инчим, як видумкою філістрів. Хто подивить ся до історії, той довідає ся, що перші великі маєтки повстали наслідком рабунку, грабежі, злодійства, обману, вимушення, а зовсім не дорогою ощадности з доходу власної праці.

Доперва в міру розвою товарової продукції богачі найшли можливість так уміщувати надвижку своїх богатств, щоби вона могла їм приносити нові богатства, о скільки ся надвижка складала ся з товарів або грошей. (котрі також є певного рода товаром). З початку торгівля і лихва уможливає таке їх уміщенє, що вони приносили і зиски і доходи. І власне того рода грошеві та товарові засоби, о скільки ними послуговує ся для осягнення сею дорогою зисків, становлять капітал.

Купець добуває зиск в той спосіб, що купує товар дешево (від витворця) і продає його дорого споживцєви. Витворцем свого часу був самостійний робітник дрібної продукції, ремісник та селянин.

Чим більше розвивала ся торгівля, тим більше поширяв ся ринок, тим більше потреба було продукції на велику скалю. Дрібні ремісники не могли вдоволити тих потреб і одні лише капіталісти мали на се відповідні средства. Велика продукція, розвиваючи ся в міру поширення торгівлі, мусіли стати сама через себе капіталістичною, і тому два понятя: велика продукція і капіталістична продукція є рівнозначні.

Поширенє ринку являє ся однак лише одною з умов, попереджаючих велику продукцію; друго-

ю такою умовою є існування робітників, котрі були-би готові продати, очевидно, дешево свою робочу силу капіталістови і працювати на нього в його підприємстві.

Капіталіст лише о стільки може здецидувати ся умістити свої гроші в промислі, о скільки промисл запевняє йому що найменше такі зиски, як торгівля або віддане гроший на процент. А прецінь зиск його змалів-би до зера, коли-б робітник, зайнятий в його підприємстві, одержав повну вартість витвореного через нього продукту, як се діє ся зі самостійним ремісником. Зиск капіталіста звідти власне і береть ся, що капіталіст дає робітникови у формі зарібної заплати лише частину вартости, а решту привласнює собі.

Самостійний робітник, посідаючий средства витворювання, отже ремісник або селянин, працювати на таких умовинах не згодить ся. Тому то й капіталістична продукція вимагає існування достаточної скількості позбавлених власности робітників, не маючих кромі робочої сили нічого і приневолених продавати ту свою силу під грізбою голодової смерти, як не вдасть ся найти роботу: бо люде, находячі ся в такім положеню, мусять піддати ся капіталістичному визискови. Убожество робітників, відмежованя їх від средств продукції, являєть ся конечною умовою капіталістичного способу продукції. Нужда народа стає тепер основою народного богацтва.

Осьтак приватна власність на средства продукції означає монополь непрацюючих капіталістів, котрий видає в їх власть средства продук-

ції, а рівночасно відсуває робітників від посідання тих средств. В міру того, як капіталістичний спосіб витворювання поширяє ся, а область дрібної продукції зменчує ся, в міру того приватна власність средств витворювання стає щораз більше рівнозначною з позбавленем власности широких мас народних, понад котрими зносить ся нечисленна господарка купаючи ся в збитку одиниць.

А тепер, звідки береть ся сей пролетаріят, котрого робочи сила є конечно потрібна для столичних на чолі промислу капіталістів?

“Бідаків” — відповідає на се філістер — “все було подостатком і на будуче їх ніколи не забракне”. Нема нічого більше хибного над се твердженє.

Як довго існувала громадська власність средств продукції, так довго противеньство mezi бідними і богатими не могло кидати ся в очи так виразно. Дперва в наслідок приватної власности средств продукції могло появити ся убожество. Але як довго існувала дрібна продукція, так довго число осіб, що нічого на власність не мають, рідко коли було велике. Брак власности у богатых, як приміром у челядників, є лише переходовим станом, по котрім людина доберає собі самостійний масток. І не посідаючий нічого часто належав до заможної родини.

Лише серед певних спеціальних умов брак власности стає явищем масовим. Стало ся се триста до чотиреста літ тому, власне в часі, коли разом зійшли ся усі умови, уможлиwiająчі повстанє капіталістичної продукції. Великі маси про-

лстаріяту тих часів являють ся наслідком того, що селяне були вже остаточно зовсім зруйновані, не через Жидів. але через своїх таки власних дідичів, предків нинішних обшарників, котрі в той самий час голосили, що оборона селян се їх дідичне знанє. Аж до послідних часів сільські власителі гнобили селян, і звідти то походить стреміне селян до міст, де вони шукали собі безпечного схоронища. Се стреміне треває ще й далі і по нинішні часи і вічно змагає ся, хоч, що правда не так через надужитя, та визиск, як передовсім в наслідок низького уровня конечних умов житя, серед котрих селянин завдяки перестарілій дрібній господарці мусить жити, що передовсім болючо відчуває селянська молодіж.

Неустаючий приплив рільничого населеня був від 16-го столітя головним жерелом пролетаріяту. Другим таким жерелом являють ся зруйновані ремісники і другі дрібні міщани. До них, наконець, річ проста, прибуває потомство самих пролетарів.

Отим то капіталісти — промислові і не потребують побоювати ся вичерпаня запасу робочих сил, і дійсно так розігнали ся в своїй господарці, немов-би той людський матеріал, котрим розпоряджають, був невичерпаний.

На тім поли, подібно як і на других, капіталізм веде господарку рабункову. Головною ціллю його являє ся витягнути з набутої робочої сили в як найкоротшім часі як найбільші для себе користи.

Щораз більше немилосердно підганяє капіталіст робітників, щораз більше вони мусять працю-

вати, щораз більше він старає ся вкоротити їм час віддиху, а продовжити час праці. Стремінє до визиску росте під впливом машинової продукції: машина не мучить ся, а прецінь робітник є лише додатком до машини. Чим більше день по дневи працює машина, тим більший зиск вона приносить. Бездільна машина — се мертвий капітал, то мара, що тяжить над капіталізмом. Продукція без перерви, вічна переміна денних і нічних шихт, отсе є ідеал капіталіста.

Старає ся він побільшити скількість та тягар праці, а рівночасно намагає ся обтяти зарібки. І при тім знов йому помагає економічний розвій.

Не може він, що правда, зовсім свобідно та самовільно означувати зарібної заплати. Висота її залежить від найріжнороднійших умов, а головно від висоти звичаями усталених потреб робітника, то значить, від ціни удержаня і від сили опору робітника. Оба сї чинники, як видно, щораз більше понужують ся. Поділ праці, а передовсім приміненє машин, вкорочує час челядництва, потрібний у промислі, до короткого протягу часу, потрібного на обізнанє з обслугою даної машини. Той самий розвій техніки уможливяє заступленє виученого вже робітника людиною зовсім новою. Він також усуває конечність значних напружень тілесних сил, так що місце дозрілих робітників можуть заняти жінки та діти. В той спосіб у вир капіталістичного визиску втягає ся найменче до опору здібних членів робітничої кляси. Робітнича родина розпадає ся, кошти удержань робітника обнижують, його сила опору слабне.

Понижене робітничої зарплати та продовжене робочого дня — отсе є наслідки.

Ось що принесла капіталістична велика продукція занятим в ній робітникам. Побільшивши нечувано продуктивність людської праці, вона dokonala великих діл, сотворила богацтва, котрі людам з минулих століть видали-би ся просто казочними. Однак ті результати осягнула вона не лише зі шкодою для робітників дрібних підприємств, але і з кривдою своїх власних робітників. Одних і других вона довела до такої самої нужди, утиску та занепаду.

Мало ще сього. І в попередних часах, котрі так само, як теперішні, не пишали ся величавими промисловими здобутками, існувала нужда, утиск та визиск, але визискувачі та гнобителі тих часів давали хоч одно: яку-таку певність і сталість умов життя. Зате нині, противно: над кождим робітником унесить ся грізна мара **безробіття**, а над кождим селянином і ремісником мара **банкротства**.

Чи найде робітник роботу і на як довго? Се залежить в дуже незначній мірі від нього самого, від його талану, від його пильности: се залежить передовсім від стану ринку, на котрий достарчає товарів підприємство, в котрім він працює. На загал ринок стало поширяє ся, але число і робоча сила пролетаріяту, котрим капітал може розпоряджати, росте багато скорше. Діє ся воно так в наслідок продовження робочого часу, великого напруження праці, розвою машин, запряжень до праці робітничої армії женщин і дітей, занепаду дрібного промислу і т. д. Звідси впливає, що капі-

талістична продукція ніколи, навіть в найліпші часи, не буде могла зужити всіх робочих сил, стоячих її до розпорядимости, та що все найде ся певне число робітників без занятя, котрі становлять так звану резервову армію промислову.

Є їх менче, коли бизнес йде добре, зате число їх збільшує ся, коли настане застій, коли наступить промислова криза.

Що певний час повтаряюча ся надпродукція в нинішнім устрою є явищем природним, конечним.

Явище се своїми причинами сягає до самої сути товарої продукції. Виступає воно в наслідок істнованя приватних підприємств, незалежних одно від другого. В дуже розвиненій товарої продукції кожний підприємець витворює майже виключно для ринку. Але умови ринку відзначають ся неозначеностию, несталостию, дуже тяжко їх оцінити. Поодинокий витворець не знає, кільки товару доставляють на ринок його конкуренти, а другої сторони, він не знає докладно, скільки його товару суспільність може набути, не знає величини потреб купуючих. В наслідок сього продукція для ринку є вже в своїх основах або за мала, або за велика. Попит і подача майже ніколи не покривають ся взаїмно.

Однак, хоч як шкідливим могло бути се явище для поодиноких продавців товарів, але не потрясало воно ніколи сильно цілою суспільностию, доки не розвинув ся великий капіталістичний промисл.

Змінило ся се зовсім, коли настав великий

промисл. В нинішних часах не лише що ціла продукція цивілізованих країв стала товаровою, а продукція для власних потреб зійшла на задній плян, але ще межі витворця та споживателя втиснув ся купець, а ринок поширив ся незвичайно завдяки удосконаленю комунікаційних средств. Предвидіти умови ринку стає щораз тяжше ще й тому, що тепер через довгий час може появити ся попит, хоч в дійсности потреби вже давно покриті. Але найважнішим є те, що завдяки розвою великого промислу продукція може тепер скоро розвивати ся, чого вона давнійше не могла робити. З одної сторони видатність праці, значно побільшена завдяки машинам, з другої сторони, величезна промислова армія (не кажучи вже нічого про те, що капітал може скоро розширити ся, про що ми тут не будемо ширше говорити) спричиняють, що нині можливо при якійнебудь нагоді побільшити продукцію без міри. Кожде побільшенє попиту потягає за собою значно його перевищує побільшенє продукції. Коли потреба, що викликала продукцію, є дійсно значна і має вплив на всесвітний ринок, то надпродукція, наступаюча з природною конечністю, допровадить до всесвітної кризи, викликуючої потрясенє у всіх краях, з капіталістичною формою продукції.

Чим більше розвиває ся капіталістичний спосіб продукції, чим дальше поширяє ся всесвітний ринок, чим безогляднійше великі підприємства випирають дрібні, в тим більше замішаних відносинах виступає торгівля, тим могутнійшим являє

ся вплив періодично по собі наступаючих криз і тим частійше ті кризи повтаряють ся.

Капіталісти стоять безраді супроти того явища. Вони прецінь є властителями средств продукції і її керманичами, вони то голосять, що вони конечно потрібні, як що госпорадська діяльність має дальше йти своєю дорогою і доцільно заспокоювати потреби суспільности: аж ось тут що кілька літ вони наражені на найпогубнійші переломи, що являють ся наслідком тої самої приватної власности, котрою вони так необмежено розпоряджають. Їх то провід доводить до безладу і розстрою, котрий не дає ся усунути. І сей власне спосіб заспокоювання потреб викликає голод та нужду.

Криз не лише доводять багато капіталістів до банкруцтва, але доказують також, що ціла кляса капіталістів і її приватна власність средств продукції збанкрутувала. Ся кляса стала нездільною до сповнювання своєї задачі, котра повстала на ґрунті приватної власности. І сама та власність стала суспільною небезпекою, причиною найтяжчих забурень в суспільнім житю. Причину сю доконче треба усунути з дороги, коли суспільність має бути здільною до дальшого розвою.

Від таких переломів терплять усі кляси, з винятком декотрих найсильніших капіталістів, котрі, коли довкола стіни валять ся, багатіють рабунком, наповняючи собі кишені добром тих, що впали на поли економічної боротьби.

Але найбільше терплять бідні верстви народа. Всі нещастя, котрі лише переслідували людство

в давних нецивілізованих віках, як неврожай і джума, спадають і нині на ті верстви, але не тому, немовби суспільність не мала достаточної сили бороти ся зі силами природи, але тому що нинішня суспільність не потрапила опанувати та скермувати на власний пожиток сил, котрі вона сама витворила.

В виду вічного розширювання своєї діяльності, капіталістична продукція потребує вічного зросту продуктивності при помочи технічних і економічних уліпшень, сталого і скорого поширення ринку, а передовсім заграничного ринку. Але ринок сей радше щораз більше зменчує ся, як поширяє ся. Всі цивілізовані краї або вже стали або стають капіталістичними. Найліпші до тепер покупці великого європейського промислу переміняють ся на конкурентів.

Не значить се нічого инчого, як те що над-продукція стає на наших очах щораз більше сталим суспільним явищем. Хвилі значного розширення ринку стають щораз рідші, коли бизнес іде добре, щораз скорше кожде поширенє переганяє побільшенє продукції. Переломи наступають по собі щораз частійше, а тривають щораз довше.

Творчі сили сучасної суспільности не дадуть ся помістити в рамках приватної власности. Суспільности лишило ся до вибору лише або дійти до стану повного застою і згинуті, як держава римських імперіялістів, або знести приватну власність на средства продукції. Визискуванім клясам не лишає ся до вибору нічого инчого, як лише або стати до боротьби за знесенє тої власности, або

дивити ся, як наближає ся їх повний занепад серед перетяження працею, безробіття, проституції та злочину.

Вибір хиба не буде тяжкий.

3. МОНОПОЛЬ ПРИВАТНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ.

Знесенє приватної власности на средства продукції стало, завдяки економічному розвоєви, неумолимою konieczностию. Але той самий розвій економічний з однаково неублаганою konieczностию доводить до того способу витворюваня, котрий мусить заняти місце тепер існуючого способу витворюваня. Хто має очи отворені, щоби дивити ся, може вже нині зауважати його парости і то навіть вже досить високі.

Ми вже бачимо, в який спосіб средства продукції великого промислу стали монополем невеличкої горсточки капіталістів і дідичів, але економічний розвій на тім не задержить ся: його остаточною ціллю є получене всіх средств продукції даного краю, а далі й усіх країв капіталістичних, в руках не великого числа великанів капіталізму. Монополь кляси капіталістів і дідичів стремить до того, щоби стати монополем кількох могучих підприємств.

Вистарчить порівнати теперішнє положенє з тими умовами, котрі панували ще трийцять, ще шістьдесять літ тому, щоби мусіти признати, що ми вже перейшли значну часть дороги в тім напрямі і що ми скоро поспішаємо вперед.

Коли котра галузь промислу входить на дорогу великої продукції, вона зараз мусить улягти безустанним переминам технічним і економічним. Якийсь винахід, якийсь поліпшенє в організації або в способі витворювання, доконане в одній галузи промислу, переносить ся зараз до других галузей і майже кожда з них стремить до поширення круга своєї діяльності. Ремісники та селяне протягом віків господарили і витворювали в той самий спосіб, а їх підприємства мали все однакові розміри — у великій продукції панують вічні перемини, вічне революціонізованє техніки, а поодинокі підприємства поширюють свої розміри з вічно зростаючою силою. Щоби брати участь в конкуренції, треба мати гроші, багато грошей. Хто з року на рік не потрафить вкладати більше і більше капіталу в своє підприємство, в того руках воно рішучо скоро перестаріє ся і не буде він в силі видержати конкуренцію. Сею дорогою не лише ремісники і селяне, але також дрібні капіталісти підпадають вивласненю, то значить, проти своєї волі тратять свою власність, або стають економічно зависимими від великих капіталістів.

В кожній галузи промислу наступає з часом такий момент, коли всякий дальший розвій допроваджує до зменченя числа осібних промислових закладів, до зменченя числа осібних підприємств, а в парі з тим йде дальший зріст продукції взагалі і розмірів тим поодиноких підприємств, що потрафили вратувати ся.

Рівночасно з тим наступає збиранє багато підприємств в одних руках, або в наслідок того,

що якийсь капіталіст або союз капіталістів набуває кілька з них, або знов в наслідок того, що багато з тих підприємств, хоч належуть до різних властителей, піддасть ся під декотрими зглядами спільній управі (картелі, "рінги" трости і т. д.). В багато галузях промислу дійшло се вже так далеко, що всі підприємства цілого краю, належачі до одної галузи, лучать ся в один картель: Отже там вже існує дійсний монополь одної фірми.

Та не досить того, що великі підприємства стремлять до получения під спільним зарядом: вони ще рівночасно роблять від себе зависимими другі підприємства, котрі буцімто ще остали на далі самостійними. Подумаймо лише про залежність властителей шинків від броварників, фабрикантів від копалень вугля, від залізниць і банків! Як великий вплив мають вже нині ті підприємства на ціле жите господарське, на ціле формоване всеї продукції взагалі! Господарська незалежність одиць стає щорз більше пустою казкою — на серед підприємців.

Але в такім самім степені, в якім власне найнажнійші галузи промислу монополізують ся, та цілий господарський рух стає щораз більше зависимий від заряду нечисленних одиниць, в такій власне мірі капіталісти стають злишними. Щорз більше увільняють ся вони від своїх задач і переносять їх від урядників і начальників.

Так як капіталіст повстав з купця, то його завдяня лишили ся ті самі, що купця. Завдянем його є пізнати потреби ринку і старати ся о те,

щоби потрібні товари були достарчені на той ринок.

Розглядаючи кризи бачили ми, що кляса капіталістів щораз менче здібна витворювати своє завданє, бо теперішні сили продукційні значно їй переросли. Тому й щораз частійше передає вона свої обовязки на своїх урядників.

Чим більшим стає підприємство, тим труднійше стає капіталістови кермувати ним, тим більше мусить він покладати ся на урядників. І чим більше зисків приносить підприємство, тим більшу можливість має капіталіст дозволити собі на збиток звалити навіть всі свої справи на своїх висшого ряду наемників. В той спосіб капіталіст стає злишним. Ціла його задача обмежує ся до згортання зисків. Його особа стає для господарського життя зовсім непотрібна — важним лишає ся лише його капітал.

Се найбільше кидає ся в очи в акційних товариствах ("компаніях"), котрі множать ся нині так скоро.

В той спосіб, в міру того, як самі особи капіталістів, монополізуючих в своїх руках средства продукції, перестають щораз більше грати ролю в самій продукції, а рівночасно роля самих змонополізованих через них средств стає щораз важнійшою, в міру того виступають на перший плян дві сили, котрі з початку мали лише невеликий вплив на унормованє умов капіталістичної продукції, а іменно: держава і пролетаріят.

Розвій товарової продукції дав не лише суспільности, але й державі нові підстави. Давнійше державна власть опирала ся на тім, що горожани сповняли особисту службу та платили ріжну данину в натурі, але ті жерела могучости щораз більше тамує розвій товарової продукції. Для держави зовсім так само, як і для кожного инчого підприємства в суспільности з товаровою продукцією, гроші стали найбільшим жерелом могучости.

То жерело можна було знайти передовсім у капіталістів. Вони знали велику штуку, як їх заробляти, але також як їх уживати в той спосіб, щоби з грошій робило ся щораз більше грошій. Ті, що держали у власних руках державну власть (тоді були се монархи), старали ся, де лише товарова продукція дійшла до певного степеня розвою, збільшити зараз число капіталістів в краю. І до нинішнього дня годівля мільонерів є, як відомо, головним завданєм політиків.

Так торгівля, як і капіталістичний промисл були всюди сотворені при державній помочи. Від коли однак великий промисл під кінець вісімнадцятого і на початку дев'ятнадцятого віку почав розростати ся, державна опіка ставала з ріжних причин прикрою для капіталістів. Кляса капіталістів так зросла в силу, що державна опіка видала ся її злишною. Звідси і повстала наука, що господарські умови розвивають ся найкраще тоді, коли держава зовсім до них не мішає ся.

• Ся наука найшла свій вислів, ніякими цвітками вимови не закритий, в так званім **манчестеризмі** (манчестерській школі) і майже односторон-

но була принята через десятки літ у всіх краях так через капіталістів, як і через їх наукових політичних представителів. Мимо сего сеї науки нігде не переведено в жите вповні і всесторонно, а нині вона вже зовсім звинула свою господарку. Не лише другі кляси, але й самі капіталісти бувають деколи примушені звертати ся до держави за помічю. Покинула їх вже певність себе, почувують ся б'они щораз більше безсильні супроти тої господаської сили, котру вони самі випустили на волю. Держава має ті сили закути в кайдани. Вона має журити ся за те, щоби не було страйків, переполохів на біржі, надпродукції, картелів великих капіталістів проти малих, заграничної конкуренції і т. п.

Тоді як держава мала передше до сповнюваня лише завданя мілітарні і судові, то тепер на неї спадає щораз більше число завдань, котрі передтим тяжили на громадянах релігійних та приватних товариствах. Завданя ті зростають незвичайно, щоби їх такі товариства могли розязувати: приміром, опіка бідними, шкільництво, комунікація, охорона лісів, регуляція, води. На державу спадають зовсім нові завданя господарські, передше зовсім невідомі, як, приміром, охорона праці робітників; а рівночасно давні завданя дійшли до нечуваних розмірів. Порівнаймо, приміром, теперішні армії з арміями сто або двіста літ тому. Се одно вже робить державу найбільшим споживцем в краю і рівночасно також підносить небувало її господарське значіне.

Але держава виступає на перший стям не ли- •

ше яко споживець, але й яко витворець, і то яко витворець не лише на власний пожиток, але й на продаж.

Давнійше володар державної влади опирав свою могутність на своїх, а властиво державних земельних посілостях. Останки сього лишили ся ще по нинішній день яко державні добра та копальні. Розвій мілітаризму додає до сього арсенали і корабельні варстати, розвій комунікації почти, залізницї та телеграфу, а наконець зростаючий брак грошей — монополі ріжного рода.

З очевидного і скорого розвою держави і державних підприємств, а рівночасно зі зростаючого впливу держави на господарські події, ріжні економічні політики вносять, що з бігом часу держава перейме дану господарку діяльністю на себе, а крім сього злучить у своїх руках всякі средства продукції. В той спосіб причина нинішньої нужди — приватна власність на средства продукції — буде сама через себе усунена. Треба отже лише — кажуть они — зміцнювати при кожній нагоді державну власть, аби довести до розвязки "суспільного питання".

Отже погляд найдалше ідучих і найвідважніших з так званих державних соціалістів.

Їм треба дати слїдуючу відповідь: держава не буде у воздухах понад клясами і партіями, але опирає ся на одній або кількох клясах або партіях і є оборонцею їх спільних інтересів проти тих усіх, що старають ся їх пошкодити.

Як довго посїдаючі кляси мають в своїх руках власть, так довго держава не поширить сво-

їх монополів і других підприємств ані своїх впливів на господарські відносини до того степеня, щоби через те знести приватну власність на средства продукції — ту підставу могучости посідаючих клас.

Розвій монополів не є однак навіть серед теперішніх умов так корисним для непосідаючих клас, іменно для наємних робітників, як се припускають державні соціалісти.

Чим більшою є конкуренція межі поодинокими капіталістичними підприємствами, тим більшою також є, коли всі другі умови є однакові, незалежність і сила опору наємних робітників, котрих ті підприємці наймають, а рівночасно тим кориснішим є положенє публики, консументів, котрі щодо заспокоєня своїх потреб є зависимі від тих підприємств. Економічний розвій через своє стремінє до конкуренції межі поодинокими підприємствами і до заступлення їх монополем видає в своїх наслідках з одної сторони наємних робітників, а з другої сторони консументів на ласку і неласку монополістів і так одних, як і других ставить в як найбільше невиносиме, просто обурююче становище. Хочби навіть вільна конкуренція і потягала за собою як найгірші наслідки, то все таки її знесенє, при рівночаснім задержаню товарової продукції піднесло-би найгірші висліди нинішнього способу витворюваня до остаточних вже границь.

Монополі державні можуть розвинути багато більший гнет, як монополі приватні, бо вони ма-

ють до своєї розпорядимости не лише силу економічну, але й силу державну.

Державні підприємства власне тому, що вони не підлягають конкуренції, мають можливість так своїм робітникам, як і широким кругам суспільности забезпечити корисні умови. Але власне ця сторона монополії буде тим менше уявлятися, чим більшу владу посідаючі класи будуть мати над державою.

Так довго, як існує товарова продукція, державі потрібні гроші. Вона мусить дбати за те, щоби її підприємства як найменше коштували і як найбільше приносили доходів. І так довго, як посідаючі класи — капіталісти дідичі — в своїх руках мають державну владу, так довго всякі ощадности буде робити ся коштом робітників, а заробляти коштом великої маси консументів. Всяке инче поступованє було-би шкідливе не лише для фінансів в державі, але й для інтересів капіталістів і обшарників, котрі не можуть знести, щоби з одної сторони робітники, а з другої та велика публіка стали занадто “вимагаючими”.

Часто у фабриках і підприємствах капіталістичних держав не звертає ся увагу на державні фінанси, а діє ся се тоді, коли інтереси посідаючих клас є зачіплені: приміром, при твореню добре платних, хоч може менше потрібних посад для богацьких синів і т. п.

Так довго, як державна влада знаходиться в руках капіталістів і дідичів, ані робітничі класи, ані маса нижчих суспільних верств не може сподівати ся нічого від розвою державної господар-

ки, бо так званий державний соціалізм буде вдійсности лише державним капіталізмом. На щастє однак для дальшого розвою, капіталістична форма продукції витворила нову сусільність і політичну силу, котрої призначенєм є вирвати державну власть з рук капіталістів і дідичів. А сею силою являє ся пролетаріят.

4. Зріст пролетаріяту.

Межи купуючими і продаючими товар панує виразне противеньство інтересів і перший хоче як можна лише найтаньше набути, а другий як найдорозше продати. Така сама суперечність інтересів істнує межи тим, що набуває товар, який являє ся робітнича сила, капіталістом, та її справцем, робітником. Але в данім случаю противеньство виступає ще острійше, як при кождім другім купні-продажі звичайного товару; робітник саме не може продати своєї робочої сили, не продаючи з нею своєї особи' і він з гори засуджений нате, щоби при трансакції бути стороною слабшою. Капіталістови ходить тут лише о менчий або більший дохід, а робітникови о смерть або жите. Він мусить згинуть, коли йому не удасть ся найти покупця на свою робочу силу. Він мусить його найти скоро: він не має нічого, він не має жадної опори. Він не може бути довший час без занятя; зате капіталіст може правильно через довший час обійти ся без робітників. І капіталістів є мало, а робітників багато.

Сусільність з товаровою продукцією опирає ся на противеньстві інтересів. Отже на про-

тивеньстві межі витворцями, та споживцями, межі продаючими та купуючими, а наконець на противеньстві межі конкурентами.

Ті противеньства інтересів, находячі вислів в найріжнородніших формах, поборюють ся до остаточних границь, і то тим завзятійше, чим ширше поширяє ся товарова продукція і чим більше вона випирає продукцію на власний ужиток. Однак найострійше противеньство інтересів панує межі капіталістом і його робітниками. Воно викликає боротьби, щораз завзятійші, щораз розпучливіші, котрі знов щораз сильнійше розбурхують цілу суспільність і щораз більше рішають про її дальший розвій.

З початку в тій боротьбі ходило лише о найблизчі завдання, як о робітничу заплату, робочий час, людяне обходженє і т. п. і з початку кожда боротьба порішувала ся в тіснім кружку. Однак в короткім часі робітники зрозуміли, що кождий з осібна стоїть безсильний супроти капіталіста, а сила їх в обєднаню. Рівночасно спільна праця у фабриках і однакові умови життя і праці розбуджують вже вчасно в пролетаріяті почутє спільних інтересів почутє солідарности.

В своїх боротьбах вони з початку падали часто. але ті боротьби не лишали ся без впливу. Борючись, пролетарі учуть ся організувати, підлягати карности, набирати довіря до своїх товаришів, а тим самим і до себе самих, а в кінці роздувають в собі полемінь відваги, повної само-пожертвова-ня. Кожда боротьба приносить їм поважні користи, бо дає їм досвід і учить їх опирати ся на себе

самих. Рівночасно боротьба примушує їх противників шанувати пролетарів і вистерегати ся від дальших непорозумінь з ними.

В той спосіб пролетаріят черпає нові сили навіть зі своїх програних. Вічно побиваний, він без перерви машерує вперед.

Перша зброя, котрою послугує ся в тих боротьбах пролетаріят, се зброя, взята від чиядників: перерва праці, котру нині з англійського називають **страйком і обьявлене бойкоту***). Перші свої організації опирає він також на давних товариствах. Однак ся зброя на довший час не вистарчас. Для повного розвою тих товариств треба таких умов, котрих вони зпершу в державі не находять, котрі пролетаріят мусить доперва здобувати дорогою політичної боротьби.

Ми вже говорили, що перші боротьби пролетаріяту обертали ся лише в малих кругах. Треба було незвичайних випадків, щоби робітників цілої фабрики або навіть цілої галузи продукції в поодинокім місті розбудити до боротьби проти підприємців. Але боротьби ставали щораз частійші. Повторяли ся вони і доводили кінець кінців до сталих організацій. Розвій комунікаційних средств дозволяє фабрикантам, коли їх дотеперішні робітники завзяли ся, заступати їх робітниками з других околиць, але той самий розвій унеможливив також, навіть накинув, робітникам од-

*) Слово „бойкот” походить від прызвища Англичанина, капітана Бойка, котрий осїв в Ірлядїї, а котрого айрськї рільничі робітники при помочи заборони працювати на його полях і доставляти щонебудь до його двора засудили на повне відтягє від сусїльности яко заджумленого чоловіка.

ної місцевости сполуку з робітниками другої для боротьби за кращі умови істнованя. Місцеві і хвилеві рухи робітників поширяли ся щораз більше, аж стали одним великим робітничим рухом, обіймаючим всю державу. Коли рух той доходить до певної точки розвою, він зараз стикав ся з рухами других держав і йде вже від тоді з ними однодушно вперед. З природи річий сей рух стає **межинародним**.

Однак робітничий рух виступає не лише поза межі місцевости і народа, але навіть і поза межі заводу (професії). При системі машинової праці стає щораз лекше переходити з одного званя до другого і щораз частійше робітники є змушені се робити. Крім сього в одній фабриці працюють попри себе робітники ріжних заводів. В таких умовах легко виступає на перший плян спільність інтересів пролетаріяту ріжних галузей праці проти спільного противника - капіталіста. Ріжниці межі поодинокими званями зарисовують ся щораз слабше, яко щось дійсно, що мало-би розбивати пролетаріят.

В той спосіб робітничі рухи в ріжних галузях промислу стають щораз більше рухом, об'єднуючим цілу робітничу клясу — **клясовою боротьбою межі капіталістами та пролетарами**. Тим самим і цілі, котрі собі визначає той робітничий рух, стають загальними і висшими. Не забуває ся зовсім про боротьби поодиноких верств робітників проти поодиноких визискувачів, для заспокоєня конечних потреб житя; противно їх не занедбує ся навіть в найдрібнійшій справі; але

щораз більше висуває ся наперед боротьба за спільні інтереси цілої робітничої кляси проти разом взятої кляси визискувачів, робітничий рух тратить щораз більше характер особистої боротьби з поодиноким капіталістом і стає щораз більше боротьбою з цілою системою капіталістичного визиску.

Клясова боротьба є з природи річий боротьбою політичною.

Ми вже вказали на те, що перші, чисто економічні средства боротьби пролетаріату були викривлені через певні перешкоди. Ті перешкоди мали характер політичний. Державна власть була економічно, а по часті також політично, зависима від кляси капіталістів. Вона від давна, від коли існує капіталістична продукція, уважала ся, що одно з її головних завдань лежить в тім, щоби унеможливити або щонайменче, оскільки можна, утруднити об'єднане пролетаріату. З гори віднято пролетаріатові **свободу зборів і товариств**. Всюди мусів він їх добувати собі тяжкою політичною боротьбою. Однаково конечною, як ті свободи, є для робітника **свобода преси**, є вона серед нинішних умов конечно потрібною всюди, де робітничій клясі ходить о зорганізоване і великий масовий рух на великім просторі. І її також не давали працюючому народові і її панованю, так само, як другі. А прецінь всяке її обмежене є рівнозначне з обмеженем робітничої кляси в її боротьбах. При кожній боротьбі за підвишене заплати мусить робітник відчувати, що політична свобода і політична власть се зовсім реальні вар-

тости, котрі в значній мірі впливають на означенє того, кільки він дасть їсти собі та своїм дітям і як довго йому прийде ся бідувати.

Тому пролетаріят, щоби могли вести свої боротьби економічні і розвивати свої організації, мусить здобувати собі свободи політичні, а здобутих боронити. Також другі причини випирають його на поле політики. Є багато верств пролетаріату, і то навіть найбільше угнетених, котрі при помочи одної боротьби економічної не в силі оборонити хоч сяк-так своїх інтересів. Є завданя, котрих робітнича кляса дорогою боротьби часто економічної сповнити не може, як приміром, загального далеко-ідучого скороченя робочого дня.

Наконець робітничу клясу, як зрештою кожду другу клясу в суспільности, дотикають політичні справи, котрі зовсім не є питаннями, дотикаючими самих лише робітників.

Тому й робітники мусять, зовсім так, як і другі кляси, стреміти до осягненя політичних впливів, політичної власти. Одним з найважнійших средств, котрим впливає ся в рішаючий спосіб на правительство в новочасних державах, являє ся **парламент**, а репрезентація в ньому якоїсь кляси або партії залежить передовсім від того, яке є виборче право. **Загальне виборче право** є для робітничої кляси так само необхідних, як свобода зборів, товариств і преси.

Коли робітники починають займати ся політикою, найважнійшою справою для них являє ся вступити до одної з тих партій, котрі вони застають, котрі удають, що вони заступають ся за один

або другий робітничий інтерес, або може й дійсно їх мають на ціли. Але кожда з тих партій репрезентує одну або більше верств посідаючої кляси.

Взагалі всі старі партії можемо поділити на дві великі групи: **консервативну і ліберальну**. Перша з них в сути річий боронила досі інтересів **капіталістів**,

В парляментарній державі кожда з тих партій бачить ся примушеною шукати собі прихильників в низших верствах народа, а іменно серед хлопів та дрібної буржуазії, ба навіть серед наємних робітників. Ті партії рїжвять ся межи собою так способами, якими вони старають ся здобути собі прихильників і їх задержати, як також інтересами, котрі вони властиво заступають.

Трафляє ся, що час від часу в погони за ласкою "людку" і серед боротьби інтересів межи висшими клясами котрась з них зробить наємним робітникам таке або сяке уступство.

Пролетар стоїть в противеньству до усіх визискувачів, без огляду на клясу, до котрої вони належуть. Одні визискують його яко витворця, другі яко споживця. Кожда зі старих партій може йому навіть принагідно обіцяти якусь користь за свою побіду над противною партією визискувачів. І так, приміром, капіталісти в тих краях, де їм потрібна вільна торговля, обіцують робітникам дешевий хліб, а дідичі обіцували їм скороченє робочого дня (очевидно лише у фабриках).

Але так як пролетар протиставить себе усім визискувачам, тому жадна зі старих партій не може

репрезентувати стало його інтереси. Кожда з них є ворогом пролетаріату в найважнійших для нього квестіях — кожда з них, кілька разів лише він її повірив, зраджувала його власне в найбільше рішаючу хвилю. Зацікавлене робітників політикою скорше чи пізніше доводить до того, що вони перестають становити хвіст в буржуазійних партіях і сотворяють власну, самостійну партію, **партію робітничу**. Становить вона угольний камінь організації пролетаріату. Його економічні організації, без огляду на те, як далеко вони усвідомлені щодо спільности інтересів усіх пролетарів, мусять передовсім служити інтересам поодиноких галузей робітничої кляси. Організація цілого пролетаріату як кляси, його стоплене в одно ціпке одноціле тіло є можливим лише через політичне зорганізоване **в самостійну робітничу партію**.

Економічний розвій допроваджує до повстання робітничої партії з такою саме неумолимою конечністю, з якою він витворив робітничий рух. Не менше одьак неумолимим є побіда над другими партіями, бо пролетаріят щораз далі стає сильнійший, коли противно другі кляси, чим далі тим стають слабші. Побіда є лише питанєм часу.

Маса насмних робітників зростає безустанно, підчас коли число посідаючих вічно маліє. Але рівночасно робітники зачинають підносити ся понад посідаючі кляси і своєю силою моральною. Тоді як в рядах кляс посідаючих конкуренційна боротьба кипить що-раз лютійше і щораз більше розбиває їх ряди, а кожного з осібна примушує

гнобити своїх товаришів і по трупах їх поступати вперед; в той час, як конкуренційна боротьба розбуджує в класі посідачів в найнижчі та найдикші пристрасти, в той самий час класова боротьба пролетарів вирабляє в них найвисші моральні чесноти, як: самовідреченє, відвагу, повну пожертвованя ідеальний запал та щире взаїмне піддержуванє товаришів — прикмети, котрі в боротьбах мас мають рішаюче значінє.

Пролетаріят стає рівнож що-раз інтелігентнійший і щораз більше цілкий. Класова боротьба примушує його до лученя у великі організації, політичні та фахові. Праця у тих організаціях і для них розвиває в робітничій класі талани парламентарні та адміністраційні, котрі з часом не лише дорівнюють, але навіть перевищають політиків і урядників адміністраційних клас посідаючих. Бо в нї одній класі стремління до знаня і жадоба науки не є така велика, як в класі робітничій, в котрій уми не є вичерпані конкуренційною боротьбою.

Рівночасно однак пролетарі стають економічно що-раз більше обхідні для продукції, коли капіталісти, противно стають для неї що-раз більше злишними. Коли-б нині усунено капіталістичну класу, то в значній більшості і то в найбільших галузях промислу, продукція відбувала-би ся далі без перешкод. Натомість в жаднім великім промислі не можна навіть на хвилю обійти ся без пролетарів. Власне ціла масова продукція, власне ті галузи промислу, котрі необхідні для суспільного житя, ведуть ся в спосіб капіталістичний.

Отже в сучасній суспільности само вже істнуванє є просто неможливим без праці пролетара.

В отсей то спосіб зростає число, моральних сил, інтелігенція, солідарність та необхідність пролетаріяту. Він стає силою, котра його противникам наганяє щораз більше страху. Зростає також його віра в себе і радість, і надія, тоді як його вороги в тревозі починають попадати в розпуку на думку про свою долю.

Але ставши вже раз силою, пролетаріят вже не лишає ся самий. Під його простором стають рекрути і з других визискуваних кляс, з пролетаріяту інтелігенції, з дрібної буржуазії, з дрібного мужицтва, котрі досі бігали за прапорами консервативними або ліберальними.

В революційних рухах минулих століть рішучі бої зводили завсїгда спільно хлопи, дрібна буржуазія, та пролетарі. Точка тяжкості находила ся при тім у тій клясі, котра економічно була найважнійшою. Перевагу в так званій Хлопській Війні мали природно мужики, у Великій Французькій Революції вісімнайцятого віку і в її слїдуючих боротьбах першої половини девятнайцятого — дрібні міщани. Від шістьдесятих літ минушого столітя всюди там, де творить ся самостійна робітничка партія, провід у боротьбі проти гнобителів і визискувачів низчих верств народа перейшов на пролетаріят.

Як довго дрібна буржуазія і хлопи самі себе уважають ще за визискувачів і числять на те, що видвигнуть ся проти помочи побільшеного визиску наємників, так довго вони ставлять ся ворожо

до робітників та і їх партій і лишають ся членами старих партій, попираючи в той спосіб суспільний лад, котрий їх самий руйнує.

Але щораз ширші верстви дрібної буржуазії та мужиків доходять до переконання, що й вони також належуть до класи визискуваних, положенє їх стає щораз більше подібним до положеня пролетарів, і одинокою ще річию, котра їх відріжняє від пролетаріяту, є їх дрібна посілість. Але посілість та з ксждим днем топить ся, як сніг на сонци. Навіть там, де з великим трудом удає ся їм удержатись при своїй власности тратить вона можливість забезпеченя їм такого житя, котре після наших вимог гідне було-би людського істнованя. Так само умові робітники щораз більше знижують ся до уровня житя пролетарів. Лише виїмково щасливим одинцям серед них удає ся ще досягнути достатків. Більшости грозить біда та нужда, котра власне в тих кругах дає ся найболючійше відчувати, в котрих висший урєвень житя є немов-би умового істнованя.

Дрібна буржуазія, хлопи і непосідаючі інтелігенти зовсім так само, як пролетарі, почувають ся відтрученими від усіх тих знаменитих здобутків новочасної продукції, котрими тепер втішають ся одні капіталісти, дідичі, та властителі монополів на великі суспільні средства продукції. Лише заміна тої приватної власности на спільну власність дасть доступ всяким пролетарам до тих здобутків.

Користи, котрі приватна власність дає хлопам і дрібній буржуазії, зникають щораз більше

в порівнянню з тими, котрі вони можуть досягнути через знесення приватної власности великих монополів.

Коли візьмемо під увагу що родинні звязи межі хлопами і дрібною буржуазією з одної сторони та пролетарами з другої стають щораз тісніші, коли рівночасно зауважимо, що так в ремеслі, як і в сільській господарці добробут паде щораз більше, що господарські дочки та сини мусять наймати ся до роботи, то перестанемо дивувати ся, що спосіб думаня пролетарів находить щораз більший приступ до других верств суспільности та що ті верстви стають щораз більше охочі брати участь в боротьбі пролетаріату з визискувачами. А робітнича кляса боре ся не лише за власну справу. Яко найнижча кляса угнетених і визискуваних, вона стає предметом визиску і гнету на рівні способи навіть в тих случаях, котрі її безпосередно не дотикають, і тому вона кожного визискувача і гнобителя уважає за свого особистого ворога. Тому й так, як проти власного визиску боре ся, вона проти визиску і гнету дрібних урядників і умових робітників, як і проти визиску хлопа і міщанина.

Коли візьмемо під увагу не лише зріст пролетаріату і його сили, але й зріст його впливу на близько нього стоячі кляси, коли далі зауважимо, що посідаючі кляси стало тратять на числі, силі і впливах, то прийдемо до переконання, що остаточний результат не може підлягати ніякому сумнівови. Фактично вже нині наймудрійші люде серед пануючих кляс освоюють ся з думкою, що з

часом пролетаріят обійме по них правліне в державі.

Само собою розуміє ся, що вони надіють ся, що се наступить в далекій будуччині, але се стане ся може богато вчаснійше, як богато з них собі представляє.

Як в усіх великих політичних випадках, так і ту правдоподібно велику ролю відіграють події непередвиджені і несподівані. Тому ми можемо лише здогадувати ся, коли пролетаріят обійме панованє, і в який саме спосіб то здійснить ся. Але хиба сліпий або засліплений може перечити, що ся подія наступить або наступити мусить.

5. СОЦІЯЛІЗМ.

Так, що найменче більше безсторонні та розважні противники пролетаріату вже признають, що одного красного дня він обійме державну власть; але то ще зовсім не значить, щоби вони мали добровільно зложити перед ним оруже. На своє успокоєнс видумали собі спеціальну потіху: умовляють у себе, що правліне пролетаріату не буде довготривале, що воно упаде само через себе, бо пролетаріят, опанувавши, державну власть, не потрафить її інакше уживати, як лише в найнерозумнійший спосіб. Всі описи держави будучности, котрі противники наші послідними роками нарисували, представляли побідоносний похід пролетаріату яко банду божевільних та опришків.

Старі демократи також не вагають ся малювати будуче панованє робітничого народа, в тем-

них красках, як се перед пів стелітем робили фанатичні оборонці правительства з божої ласки.

Правдою є однак незбитою, що нині вже пролетаріят дозрів до того, щоби упорядкувати свої власні справи і власними своїми справами заряджувати. В своїх організаціях дає він нам під багато зглядами докази на те, що він є здібний розв'язувати питанє суспільної політики багато ліпше, як державні урядники і організації підприємців. Пролетаріят показав, що він вже доріс до усіх завдань, котрі перед ним станули, помимо надзвичайних перешкод, які йому під ноги кидала держава і ворожо до нього настроєні посідаючі кляси, і помимо сього, що нині він лише на себе одного може покладати ся. Його здібности скоро і без перерви побільшають ся і то відповідно до того, як збільшає ся його сила. А коли вже раз захопить державну власть в свої руки, то у його власти найдуть ся всі ті незміримі матеріяльні та духові средства, котрими вона розпоряджає.

Хто супроти сего всего думає, що пролетаріят, як лише визволить ся зпід опіки визискуючих кляс, нічого инчого робити не потрафить, кромі найдикших дитиньств, той дає лише доказ так нерозумної гордості, як і політичної темноти.

Ми не потрафимо так виразно, як се роблять серед наших противників малярі будучности, бачити того, шо зроблять пролетарі, як осягнуть політичну власть. В ріжних краях в ріжний спосіб того доконають, залежно від умов, котрі вони застануть. Але за які средства вони не взяли-б ся в подробности, не спустять з очий великої ціли, до

котрої кожде средство мусить зміряти: до знесення всякого визиску, від котрого вони терплять.

Так як приватна власність на средства продукції дає підставу їх визискуваню і так як без її знесення не увільнять ся від визиску: то й мусять вони конечно доти йти вперед, поки її не знесуть.

До тої самої ціли стремить, як се вже ми бачили, економічний розвій. Потреби розвою та інтереси пролетаріату взаємно покривають ся: розвій достарчас средств до розв'язання завдання, котре припадає пролетаріатови.

Ми бачили вже, що економічний розвій віддає всі средства продукції і взагалі ціле господарське жите під панованє кількох нечисленних капіталістичних фірм. Ми бачили далі, що особа капіталіста стає щораз більше злишною для веденя його власних інтересів і інтересів його підприємств; а наконєць, що держава чує ся щораз сильнійше приневоленою вступати в господарське жите, щоби його регулювати, приймати на себе важні господарські завдання і вести неодний промисл.

Ми бачили також, що сучасна суспільність сама витворює перешкоди, котрі утрудняють поступ того розвою, перешкоди, наслідком котрих він не доконус ся як слід. Ті трудности усуне побіда пролетаріату.

Як в горі згадано, посідаючі кляси, як довго будуть мати в своїх руках власть, так довго не дозволять, щоби розвій державної господарки прибрав розміри, загрожуючі приватній власности на средства продукції. Але й визискувані кляси, як довго держава находить ся в руках посідачів,

мусить з недосвірем, деколи навіть з рішучим супротивленем, приймати всяке дальше поширенє державної господарки.

Зате, як лише державна власть перейде в руки працюючих кляс, вони будуть мати всяку причину приспішувати як найскорше розвій державної господарки, бо через те вони усувають позбавленє робітника средств продукції, котре якраз становить причину його визиску. Робітники стануть тоді наново властителями средств продукції. На всякий случай поодинокий робітник не стане властителем своїх осібних средств продукції. Ціла робітнича кляса гуртом стане посідачем всіх своїх средств продукції, а вживати їх буде яко державне, а крім сего ще яко комунальне ба навіть суспільне підприємство. Для дрібних підприємств полишить ся приватна власність і далі-ж побіді пролетаріату. Се лише наші противники горячкують про якусь конфіскату дрібної сільської власности і ремісничих варстатів. Але самі посідачі дрібних підприємств скоро і радо їх покинуть, скоро лише великий промисл вже усупільнений дасть їм красчі умови життя і праці, а те він зробить і зробити буде мусів, скоро лише робітничі кляси запанують над державою. Годі саме величезна надвижка над їх заплаатою, котру вони самі витворювали, а котру досі забирали капіталісти, перейде на суспільність, то значить назад до самих робітників і буде зужита ними самими відповідно до їх інтересів. Рівночасно зросте небувало скількість загальної продукції. Устане марнованє робітничої праці, викли-

кане тепер через те, що багато робітників остає без занятя, що марнує працю на багато непотрібних річий, вироблюваних для забаганок богачів, а наконєць через те, що уживас ся перестарілих средств продукції.

В суспільній господарці побідоносного пролетаріяту навіть бесіди не може бути ані про гнет, ані про визиск. Ніхто не може себе самого визискувати, ані себе самого угнітати. Тоді саме робітнича кляса не буде мати инчих панів над собою, крім себе самих. Підданє одиниці під велику загальну цілість буде, зовсім природно, в тім господарстві так само конечно потрібне, як в кожній інчій суспільній діяльності всюди там, де багато працює спільно. Але підданє одиниці під загал не являє ся зовсім особливостію одної лише робітничої суспільної господарки: існує воно вже тепер в кождім підприємстві, котре має наємних робітників; але в нинішних умовах с се підданє слабого сильному, причім межи обом панує як найбільша ворожнеча. В суспільности будучности, про котру йде бесіда, буде то підпорядкованє волі одиниці під волею організації таких самих одиниць, маючих спільні з нею інтереси. Також саме підпорядкованє находимо в кождім цеху. Вправді багато говорить ся про тероризм цехів над одиницями, але сих нарікань не підносять зовсім самі члени цехів, але капіталісти і їх прихвостні.

З хвилиєю, як пролетаріят дійде до власти, остаточною цілію того розвою буде злученє всіх великих підприємств в одно велике державне

предприємство, а далі **переміна самої держави в господарську організацію**. Капіталістична продукція паде, а на її місце виступає новий рід витворювання, опертий на спільнім володіню средствами продукції, або, як то волить, давна комуністична продукція воскресне в новій формі, відповідаючій новим средствам продукції.

Товарова продукція і приватна власність средств продукції, обі вже побиті. Нова господарська організація, що виросла з держави, має всі потрібні средства продукції і витворює все, що дійсно необхідне для неї і її членів.

Того рода господарська організація є властивою суспільністю соціалістичною, вона становить ціль соціальної демократії.

Ось чого домагають ся соціальні демократи. Думаємо цофнути ся значно назад, щоби дати відповідь на питанє, поставлене на самім початку отсеї брошури. Читач однак тепер зрозуміє, для чого ми не могли без довшого поясненя дати йому відповідь на то питанє.

А ціли своєї Соціальна Демократія не начеркнула собі самовільно: ся ціль не є вислідом пустих забаганск або пустих мрій — як про неї поквално говорять. Цілюю її являє ся висліджена через її мислителів остаточна ціль економічного розвою, dokonуючого ся перед нашими очима. Лише той хто розуміє розвій, розуміє також і соціалістичну демократію. Не уносить ся вона на хмарах: її коріне глибоко пустило в ґрунті дійсности. Хто хоче опрокинути соціалістичну демократію, той мусить опрокинути і нинішну дійс-

ність. Так як се зовсім не можливе для наших противників, тому й волять вони бороти ся з вітраками і сперечати ся з нами на підставі того, що моглиби, потрафилоби, умілоби стати ся.

Хто поняв нашу точку погляду, для того стало ясным, що не можливо предсказати, як буде виглядати господарська соціалістична суспільність. Не стане вона відразу зовсім готова, буде доперва вислідом розвою. В неустаючій своїй розвою буде вона родити щораз то нові питання, і нові завдання. Над ними най собі голову ломлять наші діти і внуки, — та суспільно-політичні діти нинішнього часу.

Завданєм соціалістичної демократії не є зовсім показувати розвоєви, якою дорогою має йти, обовязком її є лише усувати перешкоди і прочищувати ґрунт під розвій соціалістичної суспільности; не до неї належить його штучно фабрикувати. Пролетаріят буде підсмом, котрий рушить стару суспільність з її основ і усуне намогутнійшу перешкоду всякого дальшого суспільного розвою: політичну власть посідаючих кляс.

Завданєм соціальної демократії не є отже виробляти пляни держави будучности, але підности пролетаріят, попірати його в клясовій боротьбі, піднести його сили і відвагу, як також освідомити близько стоячі працюючі кляси ремісників та мужиків. Її завданєм є також поборювати кожний визиск і кожний гнет, без огляду на форму, в котрій вони проявляють ся.

Соціальна демократія — се робітнича кляса, перенята свідомістю історичного завдання, котру

сповнити має пролетаріят. Робітнича кляса кожного краю тим сильнійше мусить переняти ся соціалістичним духом, чим більші круги вона обіймає і чим більше набирає поваги через економічний розвій.

Де робітнича партія стала соціалістичною, там і робітнича кляса перестане рядити ся забанками хвилі. Є вона зовсім свідома своєї ціли і приноровлює до неї свої найблизчі завдання і домаганя. Перестала вже блукати в темноті і в невідомости ціли ставати на роздорожах, розтрачуючи надармо час і сили. Стремить вона просто до ціли без видиху, без непотрібної затрати сил найкоротшою упертою уже дорогою. Не пробує вона пробити муру головою навіть тоді, коли дорога через мур видавалаби ся найкоротшою.

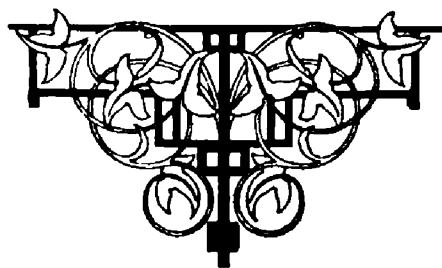
Соціяльна Демократія від часу свого наукового обснованя Комуністичним Маніфестом (1847 року) бачила ясно завданє, котре всюди мають і мати будуть робітничі партії, а дотеперішний розвій на кожній точці признавав її слушність. Вона то з гори предвиділа, що клясова боротьба пролетаріяту буде межинародна. Комуністичний Маніфест кінчить ся словами: "Пролетарі всіх країв, єднайте ся!". Звільна, але стало се усвідомленє переносить ся на наємних робітників усіх цивілізованих країв. До спільности інтересів, котрі повстали в наслідок боротьби за хвилеві економічні домаганя, прилучило ся послідними часами спільність інтересів, впливаюча зі спільности остаточних цілий боротьби робітничої кляси по всіх краях, де панує капіталістична продукція. Чим біль-

ше робітничі партії різних країв стають на спільнім ґрунті соціалістичнім, тим більше збитою масою стають їх ряди, котрих відомим знаком є свято Першого Мая.

Неможливо усунути війну в суспільности з товаровою продукцією, бо вона опирає ся не лише на противеньствах клясових, але й на противольствах національних.

Війна являє ся одиноким способом, котрим можна вирівнати вже до краю заострені противеньства інтересів, межі самостійними державами, коли їх не можна здушити. Є лише один спосіб, котрим можна усунути війну: усунути ті противеньства, котрі її викликають. Доконати сього можуть лише робітники, котрі на місце конкуренції ставлять солідарність і спільність інтересів; доконати сього може лише соціяльна демократія, котра на місце суспільности, опертої на конкуренції і товаровій продукції, хоче завести продукцію для суспільности і через суспільність. Лише соціяльна демократія може принести той суспільний та національний мир, котрого народи з такою тугою вичікують.

(Конець.)

ГОЛОД, ТЕМНОТА, СТРАХ.

Три вороги є у народа. Перший ворог — голод, другий ворог—темнота, третій ворог—страх.

Голод зробив його тягаровою худобою. Дуже тяжкий є тягар у народа. Та сильні удари батога. І народ тягне і терпить. І заливаєть ся потом і кровю. І разом з сльозами він пає ту кров.

Голод жене мужиків і робітників, мужчин і жінок, стариків і дітей на ринок рабів і змушує їх кричати: — купіть робочого. Ми продаємо себе цілком — і тіло і душу й совіть.

Купуйте тано — ми будемо працювати на вас до останнього тху, до десятого поту, ми наложимо ярмо на себе і будемо цілувати ваші руки... Купуйте робочого — тано, дуже тано...

Ми не багато просимо — лишень хліба стільки, аби не здохнути з голоду й якого будь лахмітя, аби прикрити наготу.

І продає себе народ.

А купці, богаті і сильні люди, злітають ся.

І купують робочу силу, робочу душу.

Переповнені заводи, фабрики, копальні, переповнені й веселі доми.

Стогін розходить ся по сьвітї.

Та многі лишились... некуплені. Богаті і сильні лишили їх щоб мати їх про запас, щоб сказать своїм робітникам: «Стережіть ся, ми возьмемо других на ваше місце», щоб кріпше держать віжки в руках, щоб чутнійше бити робочу худібку.

Для тих — голод не знає жалю.

Він на поміч кличе тифус, холєру і косить народ.

І жах і страхіте скрізь.

І стогне народ.

*

Його другий ворог — темнота.

Бенькетують богачі.

Їжою переповнені їхні столи, ріками ллеть ся вино.

І собакам своїм вони кидають більше, ніж людям-рабам.

Золотом блищить їх одіж, веселістю іскраць ся очи.

Їхні діти здорові, обуті і нагодовані.

І сотні тисяч робітників трудять ся ціле своє жите, щоб достарчити тим дітям забавки вибагливі, гарні.

А тисячі робітних дітей куняють на фабриках, босі, голі і холодні.

Панські жінки не знають турбот — все зроблять наймички. І не треба працювати — куплен бо робітник.

Треба лишень його підганяти.

А народ бачить те все і думає: Так й має бути. Так вже Бог дав, що він пан є, а я хам, його слуга раб.

І думає так раб-народ, тому що темний.

І приходять до него многі учителі і глаголють йому: Ми знаємо що до вас належить царство боже, що послідніі будуть першими в нім.

І знайте, що варта бути послідним тут вічно, аби там бути першими. Але за те, що ми вас так добре навчаємо, за те, що піддержуємо віковічно між вами ту благу вість, ви мусите платити нам

частину вашої праці.

І народ слухає і платить.

І гне свою спину на ланах під промінем сонця палячого, дише отруєним воздухом в фабриках, на че кріт копаєть ся в норах підземних — копальнях, аби заробити хоч на заплаченє учителів.

І робить він се від віку тому, що — темний.

І приходять до його сильні сьвіта сього і мовлять: ми захищаємо тебе від твоїх ворогів, аби ти міг свобідно працювати. І ти повинен нам за те платити. І своїх синів ти повинен нам давати для війни з ворґами.

І вірить народ.

Потом він заливаєть ся, щоб податки платить і дітей своїх посилять на смерть неминучу.

І він робить се тому, що темний.

Всі живуть з праці його, — фабрикант, і купець, поміщик і піп; урядник і редактор, всі живлять ся його працею.

І многі ним гордять і топчуть ногами, і знущають ся над ним — простаком!

І народ — ся велика дитина — не розуміє, що дармоїди всі ті купуючі його, властні над тілом його і душею, що треба з ними бороти ся до ско-ну, що треба їх подолати, що треба рівности бо-гацтва, рівности знаня, що волі треба.

І стогне і терпить народ.

Його третій ворог — страх.

Стоять біля палаючої печі, яка викидує мільони горячих іскр, робити в копальнях сирих, де зава-ленє, пожар, або задушуючий газ грозить смертю — не боїть ся народ.

Убивати на війні і наставляти себе під кулі ворога — не страшно йому.

Але під ударами свого пана, фабриканта або урядника він уперто мовчить, скований страхом.

Землю у него відбирають і нею гандлюють як річю. Переповнені хлібом шпихліри панські. Народ голодує і... мовчить.

Цілі села зносять гнет одного дідича. Сисячі боять ся немногих, боять ся повстати проти них, відобрати від них землю, прогнать з неї дармоїдів, вернуть собі те що давно у него зрабували.

Народ мовчить, скований страхом.

На фабриках йому платять мідяки ті що наживають золоті червінці його працею.

Десятки і сотні тисяч робітників, — а фабрикантів — богачів жменя.

Але спокійно бенкетують вони.

Тому що народ — боягуз.

Повні склепи одежи для богатих людей. І гроші, у робітників обрабовані, міняють на бархан і єдваб. Народ ходить в лахманах, бачить все те і мовчить.

До ката ведуть його синів за те, що любили народ, та плекали в нім відвагу і силу.

І юрби народа кругом.

І не здригнесь рука, щоб кинутись на ворогів і в купі з друзями бороть ся за рівність, братерство, свободу. І ликує кат, глузує й тихо смієть ся з рабів.

Єсть три вороги у народа—^{*}голод, темнота і страх.

На складі „Робітника” можна набути такі книжки:

Словар чужих слів	\$2.00
Фільозофія штуки — Е. Тен	50
Короткий начерк соціалізму в оправі	50
Селянство і соціалдемократія	40
Міжнародний робіт. і соц. рух	40
В часи війни — Гр. Семешко	40
Про землю, сонце і зьвізди — Др. Іван Раковський	40
Новітня суспільність і церква — Т. Бартошек	35
Цар голод	35
Короткий начерк соціалізму — М. Гілквіт	35
З життя первісного чоловіка і сучасних дикунів	35
Звідки взяв ся чоловік	25
Про походженє та розвиток мов	25
Народність і її початки — К. Кавцкий	25
Основи Соціалізму. — К. Кавцкий.	25
Історія українського соціалізму в Галичині	25
Що таке поступ — Ів. Франка	25
Комуністичний Маніфест	25
Початки релігії	20
Інтернаціонал	20
Карл Маркс, його життя і наука	15
Соціалізм а релігія	15
Робітничі пісні	15
Робітниця мати	15
Чому женщины жадають політичних прав	15
Основні засади комунізму — Ф. Енгельс	15
Розвиток соціалізму від утопії до науки	15
Промова на суді Ф. А.	15
Продукція — Н. Каришев	10
Релігійна пошесть	10
“Патріоти” — М. Тарновський	10
Дорога до сьвідомости	10
Галицькі погроми — М. Г. Цеглинський	10
Кляса проти кляси — Л. Мартов	5
Віра і громадські справи — М. Драгоманів	5
Павуки та мухи	3

“ROBITNYK”

222 East 5th Street

New York, N. Y.